

СІМ'Я ЯК ПРОСТІР ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКА.

Л.Д. Токарєва, С.О. Ладивір

Україна, Київ, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України.

Людина з моменту свого народження перебуває у певному визначеному життєвому соціокультурному просторі, у світі людських взаємин та у світі предметів, які її оточують, знаходячись в постійній з ними взаємодії. У взаємодії дитини з цим світом виникають різні потреби, інтереси, емоції, почуття, прагнення, на базі яких формується її своєрідна дитяча картина світу.

Оточуюче середовище, соціокультурне середовище, людське оточення – джерело розвитку дитини, яке несе в собі загальнолюдські норми, цінності, досвід багатьох поколінь, який накопичило людство. З прадавніх часів сім'я розглядається як необхідна умова людського існування. В сім'ї формується і розвивається особистість людини, закладаються основи її майбутнього світогляду, тобто системи поглядів на світ, на явища навколишнього життя, які згодом визначатимуть моральні критерії особистості. Сім'я – це той мікросвіт, в якому дитина виховується, формується, розвивається, набуває різних соціальних умінь.

Дитина виходить в широкий, безмежний світ із своєї сім'ї, беручи з собою ті радість, і смуток, які вона усотувала в ній. «Сім'я, вважає В.І. Тарасенко, - існує як центр емоційного життя її членів, в якому виробляється спільність почуттів, поглядів і поведінки. З одного боку, вона забезпечує людині психологічну рівновагу шляхом зняття емоційної напруги і втоми, сім'я активізує емоційність особи, не дає їй чуттєво зачерствіти, бо передбачає прямий обмін почуттями, душевним теплом.»

Виховний потенціал сім'ї визначається насамперед її специфічними осередком духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. особливостями як первинного соціального простору, а також тією психологічною атмосферою, що створюється батьками. Зустрічаючи дитину на порозі життя, сім'я, в силу своєї ролі, першою залучає її до соціальних цінностей, вводить у світ суспільних відносин. Від того, яким буде простір створений батьками, якими будуть інтонації батьків, залежать перші життєві кроки дітей, їх вчинки, звички.

Простір родинного середовища не створюється сам по собі, він є результатом спільних зусиль матері і батька. Звісно, участь кожного з них у забезпеченні сімейного простору особливої атмосфери не може бути однаковою, бо надто різні ролі вони

виконують у сім'ї. На батькові плечі лягає вирішення всіх найважливіших проблем, з якими зтикається сім'я і розв'язання яких потребує багато енергії, сил, витривалості, розуму. Крім того, своєю діяльністю і поведінкою батько має вносити у життєдіяльність, атмосферу сім'ї, той стрижень взаємин і такий ритм, який дисциплінує всіх членів сім'ї. У матері своє «призначення» вона привносить у сімейні стосунки, у сімейний простір емоційний елемент: задушевність, ласкавість, ніжність, любов, тощо. Вона готова вчасно приголубити дитину і пом'якшити суворість батька, і порадіти за успіх чоловіка і досягнення своєї дитини, розділити її невдачі і тривоги, і від душі розрадити її «горе». Вона вчасно відчує серцем, що кому на даному етапі розвитку потрібно.

Оточуюче середовище, життєвий простір з яким дитина знаходиться у постійній взаємодії допомагає їй відкривати все різноманіття світу, що впливає на її розвиток. Дошкільний період, один із важливих періодів дитинства, коли саме і фізичне, і емоційне благополуччя дитини залежить саме від батьків. Відсутність ніжності, любові, пестощів зумовлюють різні негаразди. Такі діти починають пізніше ходити, говорити, вони менш активні й емоційно бідніші. Період дитинства – добрий ґрунт для сіяння в душу малюка найкращих вражень і спогадів, які супроводжуватимуть його у дорослому житті. Чим тепліші і міцніші стосунки в ранньому віці, тим більше приємних миттєвостей у дорослому житті.

Ми поставили за мету, розглянути деякі психологічні особливості простору, в якому мешкають і батьки і діти. Та проаналізувати вплив сімейного простору на розвиток дитини та на її емоційний стан.

Слід зазначити, що будь-який простір, середовище дає багато інформації і ми сприймаємо її всіма органами чуттів. Інформаційне поле сім'ї, яким оточена дитина, пронизано різними почуттями. Так, картина світу дитини, світ в її очах «оживає» і формується дякуючи саме почуттям та емоціям, які вона переживає під час спілкування та спостережень у сімейному колі. Але не будь-які переживання, які відчуває людина, змінюють її внутрішній світ, впливають на характер її дій і вчинків. Як зазначає Якобсон П.М. «Змінюють внутрішній світ людини такі почуття, які по-перше її глибоко зворушили, а по-друге, викликали у неї певні дії і вчинки, тобто закріпились в її поведінці».

Говорячи про сімейне середовище, сімейний простір (маючи на увазі не тільки фізичну але і житлову, інтер'єрну організацію простору, а також відносини між домашніми, серед яких зростає дитина), мають на увазі емоційне середовище,

емоційний простір, емоційну атмосферу, в якій розвивається дитина, про оточуючий простір в широкому розумінні, в якому знаходиться дитина і в якому вона стає дорослою. Простір емоційного комфорту у сім'ї є важливою складовою її нормального розвитку дитини та входження у світ культури, у соціальні стосунки в суспільстві. Такий простір сприяє позитивній взаємодії дитини з оточенням, взаєминам між батьками і дітьми, що складаються у спілкуванні та спільній діяльності.

Кожна дитина, з самого раннього віку, потребує емоційної участі батьків в співпереживанні, в співучасті до своїх проблем і труднощів. Так, найкращий простір, найкраще середовище для маляти створює мати з її турботою і любов'ю. Існує багато тверджень того, що ранній відрив дитини від матері веде до негативного впливу на формування особистості дитини, емоційно збіднюючи її. І якщо тривалий час відсутнє спілкування з матір'ю, тоді знайомство дитини з собою, перші променці майбутнього її «Я», виникають в великому, незахищеному світі без мами. І тоді зародки особистості, характеру, волі формуються з «присмаком» почуття незахищеності.

Якщо ж дитина на першому році життя отримує достатній емоційний і фізичний контакт з дорослими, то це дає їй можливість спокійно обстежувати навколишній світ, правильно сприймати цей світ, не відчуваючи тривоги, що її кинуть на призволяще, залишать одну. Вона може самостійно і з задоволенням грати, освоювати простір домашньої оселі, не чіпляючись за маму. З приводу цього, М.І. Лісіна зауважує, що зміст і форми емоційного контакту і спілкування повинні відповідати рівню психічного розвитку дитини, тільки тоді вони сприяють формуванню прихильності, симпатії і любові до дорослого.

Згодом, в процесі гри, дитина відкриває для себе новий простір – простір гри. Саме через гру дитина знайомиться з цим світом предметів, з цим світом іграшок. «Прибульцями» із світу дорослих, називає іграшку Черноушек М. І тільки при допомозі батьків, їх опіці, цей незнайомий простір іграшок оживає, насичується добротою. І як важливо, коли цей маленький світ дитини буде захищений великим світом, в якому є мама і тато. За своєю суттю гра – джерело і основа психологічного здоров'я і розвитку дитини, у грі вона знімає емоційне навантаження, яке накопичується у неї на протязі дня. І правильно поступають батьки, які намагаються оточити дитину дійсним світом іграшки, які стають для дитини і матеріалом для активного вивчення, маніпулювання, реконструювання, конструювання і винахідництва. Атмосфера гри, спільна участь батьків і дітей, їх спільні переживання і радість у грі дають можливість скоріше знайти загальну мову з дітьми, разом з ними опанувати їх мову – мову фантазії і гри. Мудрі

батьки добре усвідомлюють, що гра – це і навчання і пізнання всього нового. Важливо, що в грі дитина вперше пізнає важку роль лідера, переможця, а також при допомозі дорослих вчаться переживати і розділяти радість, успіх, самопочуття іншої дитини.

Цікаво, що будь-яке середовище, простір викликає у дитини бажання грати. Бо в своїх фантазіях вона може наділяти будь – який простір чимось таємничим. З цієї точки зору можна констатувати, що оточуюче середовище, простір може або сприяти іграм або перешкоджати їм. Спонукаючим середовищем можна вважати обладнаний дитячий куточок, з цікавими книжками, олівцями, пензлями, пластиліном, конструктором тощо, щоб у дитини була завжди можливість з усім цим погратись. Вітаються ті батьки, які з розумінням ставляться до потреб дитини, миряться з «робочим безладом», таким чином підтримуючи допитливість, зацікавленість своєї дитини і вмінють порадіти результатам її улюбленої справи. Перешкоджаючим середовищем у наш час може бути найкращий інтер'єр кімнати, який наповнений функціональними предметами, яких не можна торкатись, дорогими предметами обстановки, дорогими іграшками, якими не бажано гратись без дозволу батьків. Простір таких осель дуже «напружений», тут царює підвищена вимога до порядку, обмежується самостійність. Простір вишукано прикрашеного домашнього інтер'єру книгами, меблями, витворами мистецтв, на жаль, при «духовних лінощах» деяких батьків, не здатні привести в дію «духовне багатство» інтер'єру, для збагачення розумового розвитку своїх дітей. Багатство найкращих книг, не призначених для спільного з дітьми читання, мало чому навчать маленьку дитину.

Слід зауважити, що простір квартири, меблі, вишуканий інтер'єр виявляють неабиякий психологічний вплив на дитину, особливо коли вона повертається з дитячого садка у свій дім. Кожен куточок домівки, такий рідний і добрий, впливає на відновлення сил дитини та заспокоює її психологічний стан.

Простір сім'ї завжди наповнений різними звуками: приємними чи неприємними, веселими чи сумними, хвилюючими чи байдужими, які викликають у дитини різний настрій і почуття. Саме з почуттів та емоцій починається перше спілкування дитини з навколишнім світом. Простір сім'ї психологи називають школою почуттів.

Психологам давно відомо, що саме простір насичений позитивним настроєм, позитивною атмосферою, позитивними емоціями має переважати у житті дитини, бо саме вони визначають прихильне ставлення до навколишнього світу, його прийняття, що згодом проявиться в доброзичливому стилі спілкування, загальній активності в різних видах діяльності, довірі до дорослих і дітей, у позитивному сприйнятті самого себе. Таким чином не надаючи належного значення емоційній сфері дитини, батьки

збіднюють її емоційний і моральний розвиток. За таких умов виростають емоційно спустошені особистості, що згодом приводить до зниження загальної культури дитини. Потреба в позитивних емоціях з боку найближчих людей для дитини визначає її поведінку. Ці потреби породжують складні почуття: любові, ненависті співчуття, ревнощів тощо.

Дитина відчуває емоційне благополуччя коли близькі дорослі люблять її, добре ставляться до неї, уважні до неї і до її інтересів, що надає їй почуття упевненості, захищеності. Дитині дуже важливо, який простір, атмосферу, енергетику, психологічний клімат батьки створять навколо себе і навколо своєї дитини. Простір емоційного благополуччя дитини сприяє нормальному розвитку особистості дитини, виробленню у неї позитивних якостей, доброзичливого ставлення до інших людей. Саме в умовах взаємної любові в сім'ї дитина починає навчатися любові сама.

. Маленька дитина вбирає в себе, все те, що відбувається навколо неї, і хороше і погане, і корисне для себе і шкідливе. Вона наче те дзеркало, в якому відбивається все те, що відбувається в сім'ї, у взаєминах батька і матері. Тому, так важливий сприятливий сімейний простір, в якому вдосталь: посмішок і пісень матері, серйозних розмов і гумору, легких доторків і батьківської ласки, заспокійливих розмов, звернених до дитини тощо. Взагалі, психологічний клімат важливий не сам по собі. Метою виховання є гармонійний розвиток особистості, що багато в чому визначається тим, у якому оточенні, і як особистість долучається до будь якої діяльності в процесі свого розвитку. Таке оточення стає засобом формування особистості тільки тоді, коли в ньому панує позитивний психологічний клімат, який є запорукою у формуванні гуманних взаємин.

Навколишній світ дуже різноманітний і різнобарвний, безмежний і захоплюючий. Він приховує надзвичайні скарби матеріальної і духовної культури, які створило людство. В пізнанні навколишнього світу сучасної дійсності формується дитяча особистість. Але самій дитині не під силу зрозуміти його. І саме батькам під силу допомогти дитині в систематизації і поглибленні отриманих знань, озброєнні її новими знаннями і підходами, допомозі орієнтування в цьому складному світі. І саме в часи дозвілля, і тільки разом з дітьми ми можемо навчитись розуміти і відчувати сучасний навколишній світ, проникати в глибини його минулого, щоб краще осягнути майбутнє і відчувати взаємозв'язок часів.

Дозвілля – вільний час – простір для розвитку особистості. З рідної домівки ми виносимо у життя не тільки наші звички, культуру поведінки, а й культуру проведення

дозвілля. Організація дозвілля на лоні природи, створення особливої атмосфери безпосереднього спілкування з природою, спонукає дитину до активної діяльності і дає їй змогу всебічно спостерігати і осмислювати різні явища природи. Природа несе великі пізнавальні можливості, розширює кругозір дитини, формує уміння порівнювати, спів ставляти, виявляти закономірності, робити висновки.

Багато природа дає для розвитку мови дітей. Чим більше побачила і зрозуміла дитина, тим яскравіше й образніше її мова, тим охочіше вона спілкується зі своїми однолітками, краще входить в контакт з дорослими. Саме систематичні спостереження за явищами живої і неживої природи допомагають формуванню основ світогляду дитини. Пізнаючи оточуючий світ, світ природи, дитина приходить до висновку, що ні одне явище не виникає безпричинно, само по собі, нічого не зникає безслідно. Тільки в процесі систематичних, цілеспрямованих спостережень, обов'язково з дорослими, дитина вчиться думати і відповідати на питання «Чому?» і «Для чого?».

Сімейне середовище, для дітей в наш час, не таке значне, як це було в минулому. Члени родини збираються більш – менш регулярно разом, тільки за вечерею, і то не завжди у повному складі. Але і в такі хвилини стосунки і контакти між членами родини бувають розірваними, пригніченими, не завжди вдалим під перегляд телепередач.

Від того як відпочивають, організовують, чим насичують і як проводять вільний час, свою дозвіллеву діяльність батьки і діти – залежить відновлення її фізичних та духовних сил, зміцнення здоров'я загалом.

Спланованість відпочинку сім'єю, дійсно дає всі шанси насолоджуватись разом сімейним дозвіллям: мандрівками, туризмом, зайняттям спортом, художньою діяльністю, спортивними іграми розвагами в дитячих центрах, читанням цікавих книжок, переглядом спектаклів, походів до музеїв, прогулянок до парку, лісу, водоймів, знімання на фото та камеру тощо.

Дуже мало дозвіллевого часу батьки присвячують задушевним бесідам, читанню, прогулянкам по цікавих місцях, так як його замінило, витіснило телебачення, комп'ютер. За законами психології, діти дошкільнята більше повинні узнавати саме від батьків, а не від телебачення. Так наприклад, казка розказана одним із батьків набагато сильніше вплине на дитину ніж, та сама казка, але яку вона подивиться по телевізору. Шкода, що батьки, за звичай, спрощують собі життя, садячи дитину біля телевізора або екраном комп'ютеру, щоб вона не турбувала батьків своїми постійними питаннями Навіщо? і Чому?

Слід особливо відмітити, що у родинному колі, оточенні близьких людей , через

казки, оповідання, відгадування загадок, бесіди та взаємини з рідними, сімейні звичаї і традиції вона починає пізнавати суть таких моральних понять, як добро і зло, гарне тощо. Згодом, у подальшому своєму житті особистість частіше за все орієнтується на ті ідеали, традиції, які шанувались у її сім'ї, але з часом, насичує їх новими знаннями, новими фарбами життя, своїми новими ідеями.

Як важливо створити той простір теплих сімейних стосунків, які допомагають своєчасно виховати у дитини родинні почуття., І як доцільним і доречним буває організація у вечірню годину «посиденьок» у колі сім'ї, за чашкою чаю, про все те, що важливого і цікавого відбулося за цей день, що вразило або що її схвилювало. Наша дитина потребує звичайної людської уваги, задушевної розмови в обговоренні сімейних новин, сімейних сприв та сімейних свят.

Ми зупинились лише на деяких моментах впливу оточуючого простору, оточуючого середовища, сімейного простору на виховання і розвиток особистості дошкільника. Наша щира порада батькам: взяти за правило наповнювати сімейний простір, сімейне життя спільними подіями, які відповідатимуть віку дитини. Важливо, щоб була цікава, спільна мета, спільні зусилля дітей і батьків, це і буде важливими стимуляторами розвитку її.

Література:

1. Тарасенко В.І. Тепло родинного вогнища. – К.: Політична література України, 1984. – 86с.
2. Українська родина. Науково-методичний посібник. – Київ 1998. – 1278с.
3. Островська Л.Ф. Сімейне виховання. Дошкільники. Бібліотека для батьків. – «Радянська школа.» - Київ – 1977р. – 142с.
4. Черноушек М. Психология жизненной среды /Пер. с чеш. – М.: Мысль, 1989. – 174с.